

Lovorka ČORALIĆ\*

## TRAGOM OPORUKA BOKELJSKIH I PAŠTROVSKIH TRGOVACA U MLECIMA (OD KRAJA XV DO KRAJA XVI STOLJEĆA)

*U ovom se prilogu nastoji, tragom odabrane građe iz Državnog arhiva u Mlecima (oporučni spisi) ukazati na neka temeljna obilježja iz života i djelovanja bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima. Ukazano je na način njihova bilježenja u vrelima, raznovrsnost poslovanja, mjesta stanovanja i djelovanja, gospodarske mogućnosti, svakodnevni život, obitelj i prijateljske veze, odnos prema mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnima osobama, uključenost u bratovštinu Sv. Jurja i Tripuna te na njihovu povezanost s domovinom. Zaključuje se kako su trgovci sa ovih prostora stoljećima u Mlecima predstavljali – uz kapetane i parune brodova – najelitniji dio iseljeničke zajednice zavičajem sa istočnoga Jadrana.*

**Ključne riječi:** Boka kotorska, Paštrovići, Mleci, Mletačka republika, migracije, rani novi vijek, društvena povijest, crkvena povijest

*Uvod: trgovci sa istočnojadranske obale u Mlecima – opće napomene*

Trgovinska razmjena i komunikacija jedna je od najznačajnijih sastavnica u sklopu viševrsnih oblika prožimanja između istočne i zapadne obale Jadrana tijekom prošlosti. Obveza istarskih, dalmatinskih i bokeljskih gradova u sastavu Republike Sv. Marka da glavninu svojih proizvoda izvoze u mletačku luku, doprinijela je da su Mleci s vremenom postali središnje odredište trgovačke razmjene istočnojadranskih gradova. Iako su trgovci i poduzetnici iz istarskih, dalmatinskih i bokeljskih gradova nerijetko pokušavali izbjeći često nepovoljne pravne propise mletačke trgovačke i carinske

\* Autor je viši naučni saradnik u Hrvatskom institutu za povijest.

politike, te dio svojih proizvoda legalnim ili tajnim (krijumčarenje) putovima plasirati u druge talijanske gradove (osobito u luke u pokrajinama Apulija i Marke), Mleci su redovito zadržavali vodeće mjesto na ljestvici krajeva i gradova s kojima se odvijala njihova izvozno-uvozna razmjena. Samostalnu gospodarsku politiku mogla je voditi samo Dubrovačka republika, čiji su trgovci i poduzetnici stekli status vodećih posrednika u razmjeni proizvoda između Balkana i Zapada.

Mleci su kao jedan od najvećih i gospodarski najrazvijenijih gradova jadranskoga bazena oduvijek privlačili poduzetnike i trgovce najrazličitijih oblika djelovanja, nejednake imovne moći, kapitala i razgranatosti poslovnih veza. Pojedine mletačke četvrti postale su s vremenom prepoznatljivim stjecištem trgovaca iz brojnih zemalja. U uličicama oko mosta Rialto, na Campo S. Bartolomeo, u četvrtima nadomak Piazze S. Marco (*Frezzaria, Beccaria, Merceria*), u glavnim ulicama predjela Cannaregio, uzduž Rive degli Schiavoni i u ulicama koje su vodile u srce predjela Castello, ali i na brojnim gradskim trgovima, nudila se roba sa svih strana svijeta. Na jednome su se mjestu mogle kupiti tkanine iz južne Engleske, flandrijsko sukno, dalmatinske smokve, soljena riba i pršuti, grčka crna vina, grubo sukno iz balkanskih zemalja, bosanske kože, crnogorska kaštradina, istočnjački začini i egzotične životinje s afričkih obala. Sve ono što je onodobni svijet poznao moglo se pronaći u bezbroj živopisnih trgovačkih radnji u mletačkim ulicama ili na trgovima. Trgovci i pomorski poduzetnici sa šireg područja istočnog Jadrana ondje su imali zapaženu ulogu, a zemljopisna bliskost dviju jadranskih obala, kao i okolnost da se najveći dio te obale nalazio u sastavu Privedre Republike, omogućili su da trgovačke veze budu još razgranatije i plodonosnije.

Trgovci od Istre do albanskoga sjevera dovozili su u Mletke robu tradicionalnu za svoje krajeve: najrazličitije voće i povrće, usoljenu ribu, meso, maslinovo ulje, slani sir, vina, kože, krzna, vunu, drvenu građu, vosak, kamen, vapno, katran i ostali građevni materijal. U Mlecima su na svoje brodove ukrcavali teret koji se razvezao i prodavao uzduž istočnojadranske obale i u zaleđu: gotove manufakturne proizvode (talijanska, flandrijska i engleska sukna), žitarice i sol s Levanta, istočnjačke začine, luksuzne proizvode, oružje, nakit, ukrase, umjetnička djela, knjige i dr. Stjecišta njihovog poslovanja pretežito su bila nedaleko od mjesta uplovljavanja: uz Rivu degli Schiavoni te u ulicama (*Calle delle Rasse, Calle dei Albanesi, Calle del Vin* i druge) koje su vodile u unutrašnjost Castella. Dopremani proizvodi katkada su se u Mlecima samo prekrcavali i potom prevozili u druga talijanska središta. Glavnina je ostajala u Mlecima te je prodavana "na veliko" lokalnim prekupcima ili smjesta nuđena kupcima od strane ondje zaposlenih trgovačkih posrednika.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Duž Rive degli Schiavoni i u spomenutim ulicama nalazili su se brojni stolovi (*banci*) na kojima se još svježa roba odmah nudila kupcima. Većina takvih prodajnih mjesta pripadala

Najveći broj trgovaca sa prostora istočnog Jadrana nije u Mlecima imao trajno boravište već su ondje ostajali privremeno te nakon sklopljenog posla i obavljene trgovačke razmjene putovali u druge europske gradove. Mleci su bili neizostavno odredište njihova razgranatog poslovanja, ali ne i mjesto u kojem su se trajno naseljavali. Duže su ostajali samo članovi moćnijih i razvijenih trgovačkih društava, vršeći službu zastupnika vlastite trgovačke kuće i u njeno ime sklapajući poslove. Takvi primjeri najčešće su zabilježeni u slučaju trgovaca iz Dubrovnika i iz bokeljskih gradova. Upravo će problematika prisutnosti i djelovanja u Mlecima trajnije nastanjenih trgovaca i poduzetnika iz Boke i sa područja Paštovića biti i predmetom ovog istraživanja.

### *Opći podaci o bokeljskim i paštrovskim iseljavanjima u Mletke*

Tijekom prošlosti bokeljska (posebice kotorska) i paštrovska iseljenička zajednica činile su u Mlecima izrazito velik dio iseljeničke skupine zavičajem sa mletačkih posjeda na istočnom Jadranu. Na osnovi detaljne raščlambe velikog broja (više tisuća) oporuka iseljenika (zavičajem s područja od sjevera Istre do juga Crnogorskog primorja) u Mlecima u razdoblju od početka XV do konca XVIII stoljeća, razvidno je da su Bokelji (ponajprije Kotorani), kada je riječ o užoj zavičajnoj pripadnosti iseljenika, činili najbrojniju regionalnu iseljeničku zajednicu.<sup>2</sup> Raščlambom velikog broja uzoraka (više stotina oporuka iseljenika iz Boke i s područja Paštovića) zapaža se da njihova učestalija iseljavanja u Mletke započinju sredinom XV stoljeća, a iznimno velik uspon postižu u posljednjoj četvrtini XV stoljeća i u XVI stoljeću. U idućim razdobljima nastupa polagano opadanje broja iseljenika sa tih područja, ali se i nadalje – sve do skončanja Serenissime – zadržava prilično velik intenzitet i brojnost. Usporedno promatrajući pokazatelje bokeljsko-paštrovskih i skupnih istočnojadranskih iseljavanja, opažamo izrazitu podudarnost razdoblja unutar kojega se odvijao najveći dio tih prekojadranskih migracija (od druge polovice XV do kraja XVI st). Razlozi tako učestalih iseljavanja bili su, s jedne strane, uključenost Boke kotorske i šireg područja crnogorske obale u mletačku državnu zajednicu unutar koje Mleci kao glavni grad postaju dostupnijim odredištem svih poduzetnika (ponajprije trgovaca i pomoraca) i osoba koje trajnim zapošljavanjem žele riješiti

je nekoć trgovcima iz Boke i Paštovića te otočanima sa Hvara i Brača.

<sup>2</sup> Od ukupnoga broja iseljenika sa istočne jadranske obale, u Mlecima je zabilježeno 16 posto Kotorana, 14 posto Zadrana te po osam posto barskih, splitskih i šibenskih iseljenika. Ostale zavičajne iseljeničke skupine (dubrovačka, hvarska, trogirski i dr) zastupljene su sa znatno manjim postotnim udjelom. Kada je riječ o udjelu paštrovskih iseljenika, njihov je postotni udio u ukupnom omjeru 4 posto. Usporedi: L. Čoralić, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb 2001, str. 446.

temeljna egzistencijalna pitanja. S druge strane, osmanlijski prodori i osvajanja, koji se tijekom toga razdoblja opasno približavaju gradovima u bokeljskom zaljevu, a područje Paštrovića izravno ugrožavaju, te u svezi s tim otežena gospodarska komunikacija sa zaleđem, nagnat će brojno pučanstvo da iseljavanjem u prekojadranske krajeve (od Furlanije do Apulije) pronađu sigurnost životnoga svakodnevlja. Mnogi od njih, stekavši stalno zaposlenje i zasnovavši obitelj, trajno ostaju u Mlecima. Svojim životom i djelovanjem tvorit će - za duga stoljeća unaprijed - važnu sastavnicu iz povijesti djelovanja istočnojadranske iseljeničke skupine u gradu na lagunama. U Mlecima je pretežit broj Bokelja i Paštrovčana bio zaposlen u zanimanjima pomorskog i obrtničkog obilježja. Brojni su djelovali kao trgovci i poduzetnici (posebice u pomorskom poslovanju), kao obnašatelji državnih i vojničkih službi, a mnogi se spominju i kao svećenici i redovnici u tamošnjim crkvenim i samostanskim ustanovama.

Jedan od temeljnih pokazatelja svakodnevlja, ali i uklopljenosti bokeljske i paštrovske iseljeničke zajednice u useljeničku skupinu sa istočnojadranske obale, zasigurno je utvrđivanje njihova mjesta stanovanja i obavljanja profesionalne djelatnosti. Vrela nedvojbeno potvrđuju da je preko pedeset posto iseljenika iz Kotora, sa šireg bokeljskog područja i iz Paštrovića obitavalo u istočnom gradskom predjelu Castello (poglavito u tamošnjoj središnjoj župi S. Pietro di Castello) - mjestu najučestalijeg višestoljetnog okupljanja nemletačkog žiteljstva. U Castellu su se nalazila najčešća mjesta njihova zapošljavanja (arsenal i brodograđevni šķverovi), a u srcu predjela podignuta je, nemalim dijelom i njihovom inicijativom, središnja ustanova okupljanja i očuvanja domovinske svijesti iseljenika - bratovština Sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni, Scuola dei SS. Giorgio e Triffone*). U cjelini, bokeljska i paštrovska iseljenička skupina u Mlecima činila je društvenim i gospodarskim udjelom prevažan i neodvojiv dio brojčano snažne i u gradu na lagunama prepoznatljive zajednice "skjavunskih" iseljenika.<sup>3</sup>

<sup>3</sup> O bokeljskim i paštrovskim prekojadranskim iseljavanjima pisala sam u nekim prethodnim radovima. Usporedi, primjerice: Iz prošlosti Paštrovića, *Historijski zbornik*, god. XLIX, Zagreb 1996, str. 137-159; Iseljenici iz grada Kotora u Mlecima (XV-XVIII st), *Povijesni prilozi*, god. 17, Zagreb 199, str. 133-155; Život i djelovanje kotorskih patricija u Mlecima od 16. do 18. stoljeća, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 31, Zagreb 1998, str. 131-140; Iz prošlosti Boke: Dobrotski rodovi i Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (od XVII do početka XIX st), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 42, Zagreb-Zadar 2000, str. 221-260; Peraštani u Mlecima (15-18. stoljeće), u: *Stjepanu Antoljaku u čast* (zbornik, urednik Josip Kolanović), Zagreb 2003, str. 199-210; Iz prošlosti Boke – tragom iseljenika s poluotoka Luštica u Mlecima (XVI-XVIII stoljeće), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 22, Zagreb 2004, str. 189-211; Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 46, Zagreb-Zadar 2004, str.

Cjelovitiji pregled nazočnosti i djelovanja bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima iziskivao bi – s obzirom na izrazitu brojnost gradiva – izradbu zasebne opsežne monografije. Stoga je cilj ovoga priloga raščlamba jednog opsegom suženog, ali sadržajem ne manje zanimljivog problematskog pitanja u kojem se poglavito istražuju neki oblici trajnije prisutnosti i djelovanja trgovačkih poduzetnika zavičajem iz Boke i Paštrovića u Mlecima. Izradba priloga poglavito je zasnovana na raščlambi odabrane izvorne građe iz mletačkog Državnog arhiva (*Archivio di Stato di Venezia*, dalje: ASV) – oporuka (*Notarile testamenti*, dalje: NT) – koja radi brojnosti i bogatstva svoga sadržaja pruža zanimljivu i istraživačke pažnje vrijednu sliku o ovom zapaženom dijelu istočnojadranske iseljeničke skupine u gradu na lagunama. Tragom spomenute arhivske građe u radu ću predstaviti temeljne sastavnice iz života i djelovanja bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima: učestalost i tijek njihovih prekojadranskih putovanja ili iseljavanja, način bilježenja u vrelima, oblike djelovanja, gospodarske mogućnosti i društveni status, svakodnevni život, obiteljske i prijateljske veze, vjerski život i odnos s tamošnjim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama, uključenost u život iseljeničke skupine zavičajem sa šireg prostora istočnog Jadrana, veze s bratovštinom Sv. Jurja i Tripuna te oblike povezanosti s domovinom. Na osnovi razmatranja tih sastavnica, koje su tek sažet presjek njihove višestoljetne bogate aktivnosti u Mlecima, ukazat ću i na činjenicu da se bokeljski i paštrovski trgovci i poduzetnici – uz kapetane i parune brodova – mogu ubrojiti u najelitniji dio prekojadranskog iseljeničtva.

---

235-251; *Iz prošlosti Boke: odabrane teme*, Samobor 2007. O bokeljskoim i paštrovskim pomorsko-trgovačkim vezama s Mlecima usporedi i prinose bokeljskih povjesničara: Miloš Milošević, Prilozi trgovačkim vezama bokeljskih pomoraca sa mletačkim tržištem, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* (dalje GPMK), sv. IV, Kotor 1955, str. 57-80; Niko Luković, Bratovština bokeljskih pomoraca sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima, GPMK, sv. VI, 1957, str. 33-43; Ignatije Zloković, Pomorstvo i trgovina Paštrovića (XVII-XVIII v), GPMK, sv. VIII, 1959, str. 55-57; Isti, Pomorstvo i trgovina Paštrovića (XVIII-XIX v), GPMK, sv. IX, 1960, str. 152-168; M. Milošević, Nosioći pomorske privrede Kotora prve polovine XVIII vijeka, GPMK, sv. IX, 1960, str. 103-150; Isti, Bokeljski galijuni i fregaduni XVI i XVII vijeku, GPMK, sv. XI, 1963, str. 33-50; Isti, Bokeljske tartane XVIII stoljeća, GPMK, sv. XIII, 1965, str. 5-24; Isti, Neki aspekti pomorske privrede Boke kotorske u doba mletačke vladavine (1420-1797), *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*, sv. II, Zagreb 1962, str. 1785-1817; Isti, *Pomorski trgovci, ratnici i meceni: studije o Boki Kotorskoj XV-XIX stoljeća* (priredio Vlastimir Đokić), Beograd-Podgorica 2003. Kada je riječ o objavljenim zbirkama arhivske građe, za istraživanje ove problematike vrijedno je djelo Nikole Čolaka *Hrvatski pomorski registri / Regesti marittimi croati*, sv. I-II, Venecija-Padova 1985-1993. Brojni podaci o pomorsko-trgovačkim vezama bokeljskog i paštrovskog kraja s Mlecima sadržani su i u drugim pojedinačnim radovima u časopisima *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* (Kotor) i *Boka* (Herceg-Novi).

*Vremenski okvir iseljavanja. Način zabilježbe u vrelima*

Raščlamba oporučnih spisa koji se izravno odnose na bokeljske i paštrovske trgovce u Mlecima usmjerena je na razdoblje od posljednje četvrtine XV stoljeća do kraja XVI stoljeća, što se u cijelosti poklapa s najintenzivnijim prekojadranskim migracijama u Mletke. Unutar toga razdoblja najjači je intenzitet zabilježbe trgovaca iz bokeljskog i paštrovskog kraja od sredine XVI stoljeća do oko 1575. godine. Riječ je o trajno iseljenim osobama, djelatnim u Mlecima u doba unutar kojega su prekojadranske migracije bile najintenzivnije. Isto tako, ovo je razdoblje prethodilo vremenu strelovitog uspona bokeljskoga brodarstva (XVIII stoljeće) te su stoga ovdje prezentirani podaci posebno zanimljivi i vrijedni istraživačke pomnosti.

Važan podatak za detaljnije upoznavanje oblika djelatnosti bokeljskih i paštrovskih poduzetnika u Mlecima jest način imenovanja njihove trgovačke aktivnosti. Na osnovi najučestalije uporabljenog arhivskog fonda (oporuke) primjećujemo da se kao oznaka za trgovce najčešće koristi opći izraz *mercante* (*mercadante*), ali iz kojega se ne saznaje njihova uža specijalnost.<sup>4</sup> Uz ovu oznaku, trgovci se vrlo često bilježe i čestim mletačkim nazivom *bazarioto*, a koji označava trgovce – sitničare (kramare) i preprodavače.<sup>5</sup> Uz sitničare se u skupinu slabije pokretnih trgovaca (ne radi toga nužno i manje imućnijih) ubrajaju i nositelji nekih drugih, mahom specijalističkih trgovačkih djelatnosti. U primjeru Bokelja i Paštrovčana ponajprije su to *frutarioli* (trgovci voćem i povrćem), *lignarioli* (trgovci drvom) i *samiteri* (trgovci suknom).<sup>6</sup> Neki su trgovci svoje poduzetničko poslovanje usko povezivali i sa drugim djelatnostima. Mahom je to pomorstvo te se u vrelima katkada bilježe dvostrukom oznakom zanimanja (trgovac i pomorac).<sup>7</sup> Dva se iseljenika bilježe u mletačkim izvorima oznakom *ser*, a koja upućuje na njihovo više društveno podrijetlo odnosno na plemićki status. Riječ je o paštrovskom trgovcu Radi (*ser Rade Pastrovich*) i Nikoli Buća pokojnoga Petra, za kojega je u izvoru kao zavičaj navedeno područje Paštrovića (*Nicolò Buchia condam ser Piero Pastrovichio*).<sup>8</sup> Naposljetku, kada je riječ o užem

<sup>4</sup> Primjerice: Nicolò Buchia condam ser Piero Pastrovichio mercadante (ASV, NT, b. 413, br. 355, 13. IV 1557; Damianus de Nicolò Lovo de Cataro mercante (NT, b. 209, br. 153, 1. V 1557).

<sup>5</sup> Primjerice: Damianus de Cataro bazarioto (ASV, NT, b. 958, br. 258, 18. V 1508); Iohannes de Cataro bazarioto (NT, b. 1084, br. 193, 26. VII 1556); Michael de Cataro condam Georgii bazarioto (NT, b. 272, br. 778, 22. IV 1511).

<sup>6</sup> Primjerice: Domenigo de Castel Nuovo condam Jacopo frutariol (ASV, NT, b. 100, br. 54, 24. IV 1564); Rade de Cataro lignariol (NT, b. 877, br. 707, 15. X 1478); Alegretus de Cataro samitarius (NT, b. 734, br. 41, 16. V 1495).

<sup>7</sup> Takav je primjer paštrovski iseljenik Rade (Rado), u vrelima naveden kao *mercante et navigante* (ASV, NT, b. 44, br. 419, 15. III 1552).

<sup>8</sup> ASV, NT, b. 44, br. 423, 2. IX 1532; NT, b. 413, br. 355, 13. IV 1557.



zavičajnom (regionalnom) podrijetlu bokeljskih i paštrovskih iseljenih trgovaca i poduzetnika, raščlamba dostupnih vrela pokazuje da prevladavaju trgovci iz grada Kotora (*de Cataro, de Cattaro, de Catharo*), pod čijom su se upravnom vlašću tada nalazila druga manja bokeljska mjesta (Perast, Prčanj, Dobrota, Muo i dr).<sup>9</sup> Osim kotorskih trgovaca, u navedeno vrijeme u Mlecima bilježimo i trgovce iz Herceg-Novoga (*Castel Nuovo, Castro Nuovo*) te s područja Paštovića (*Pastrovichio, de Pastrovichi*). Upravo na te regionalne cjeline i njihove iseljenike, nositelje trgovačke i poduzetničke djelatnosti u Mlecima, usmjeren je i ovaj prilog.

*Mjesta stanovanja i gospodarske mogućnosti bokeljskih i paštrovskih trgovaca*

Podaci iz oporuka bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima nedvojbeno posvjedočuju njihovu usmjerenost na obitavanje u istočnom gradskom predjelu Castello, području koje je tijekom prošlih stoljeća bilo poznato po naseljavanju raznih etničkih useljeničkih skupina (Albanaca, Grka, Armenaca i dr). U Castellu su ovi Bokelji i Paštrovčani, poput brojnih svojih sunarodnjaka zavičajem sa šireg područja istočnoga Jadrana, posebno često obitali u tamošnjim župama S. Pietro di Castello (nazvana prema mletačkoj katedrali, ujedno i najveća župa u Castellu), S. Severo i S. Giovanni Nuovo. U drugim mletačkim predjelima Bokelje i Paštrovčane bilježimo u središnjem predjelu S. Marco (u župama S. Giuliano i S. Moisè), u zapadnom dijelu grada (predjel Dorsoduro, župe S. Baseglio i S. Nicolò dei Mendicoli) te u predjelu S. Polo (istoimena župa). Kada je riječ o poblizem mjestu stanovanja unutar župa, izvori katkada bilježe preciznije lokacije, najčešće povezane s vlasništvom ili blizinom neke tamošnje crkvene ustanove. Tako je, primjerice, trgovac Rade Paštović smješten u kući *appresso S. Joseph* u župi S. Pietro di Castello<sup>10</sup>, dočim su Nikola Buća te Stjepan Tartaro i njegova supruga Helena Bojko obitali u zdanjima u vlasništvu ženskog benediktinskog samostana S. Lorenzo u župi S. Severo.<sup>11</sup>

Bokeljski i paštrovski trgovci ubrajali su se u elitniji, gospodarski imućniji dio prekojadranskog iseljeničtva. Njihovi su oporučni spisi stoga

<sup>9</sup> Upravo radi činjenice da su se tijekom ovog razdoblja druga manja bokeljska mjesta nalazila pod kotorskom jurisdikcijom, u izvorima nije zabilježeno izravno bilježenje njihovih naselja kao mjesta podrijetla. Jedini primjer u kojemu se točnije pojašnjava podrijetlo ove skupine iseljenih Bokelja odnosi se na trgovca Stjepana Tartara, zavičajem *de Liesevich teritorio di Cataro* (ASV, NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514).

<sup>10</sup> ASV, NT, b. 44, br. 419, 15. III 1552.

<sup>11</sup> ASV, NT, b. 413, br. 355, 13. IV 1557; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514; NT, b. 190, br. 225, 7. III 1530. Zanimljivo je da se Helena Bojko nekoliko godina kasnije bilježi i kao stanovnica predjela S. Polo, a kuća se nalazi u vlasništvu krojačkog majstora Rade iz Zete (NT, b. 1084, br. 196, 14. IX 1534).

prvorazredan izvor o opsegu i dometima njihova poslovanja, poslovnim sudrugovima i kapitalu, ali i o materijalnoj kulturi i društvenom statusu koji je bio uvjetovan razinom njihove imućnosti. Oporučni navodi ukazuju na iznimno velike gospodarske mogućnosti ove skupine trgovačkih poduzetnika. Novčani iznosi koji se podijeljuju članovima obitelji i rodbine, prijateljima i duhovnim osobama te vjerskim ustanovama u Mlecima i domovini, iznimno su veliki i odskaču od prosjeka ostalih pripadnika iseljeničke zajednice sa istočnojadranske obale. Bokeljski i paštrovski trgovci u Mlecima su posjedovali vlastite kuće, terene i prodajna mjesta, a nerijetko su dobit ulagali u zemljišne posjede na mletačkoj terrafermi (u Venetu). Raščlamba nekoliko konkretnih oporučnih podataka to nam zorno potvrđuje. Primjerice, iz dviju oporuka Rade Paštovića saznajemo za njegove posjede u domovini (Budva i Paštovići), za terene i posjede u mjestu Ponte di Brenta u današnjoj Padovanskoj provinciji<sup>12</sup>, kuću u Mlecima (nedaleko od crkve S. Domenico), kao i za posjedovanje značajnih novčanih sredstava.<sup>13</sup> Zemljišne posjede u predjelu Roncha (Ronchi) kraj mjesta Piombino Dese (Padovanska pokrajina) imao je imućni kotorski trgovac i poduzetnik Damjan Lovo. Posjed je iznosio znatnih 17,5 kampa, a uključivao je kuću, gospodarske zgrade, mlin, bunare te druge pridružene agrarne površine.<sup>14</sup> Već spominjani Stjepan Tartaro iz Lješevića može se smatrati jednim od najimućnijih trgovaca i poduzetnika zavičajem s istočne obale Jadrana u Mlecima tijekom prve polovice XV stoljeća. Brojne ostavštine članovima obitelji, prijateljima i poznanicima u zavičaju i u Mlecima, kao i darivanje crkvenih istanava, otkrivaju nam osobu iznimno velikih gospodarskih mogućnosti. Tartarove oporuke potvrđuju da je raspolagao sa više tisuća dukata kapitala koji je ulagao u nove trgovačke poslove i u nekretnine u Venetu. Na području naselja Ponte di Brenta posjedovao je velik zemljišni posjed (oranice, vinogradi, maslinici) koji je davao u najam tamošnjim obrađivačima, a u samim je Mlecima imao svoje stalno prodajno mjesto.<sup>15</sup> Stjepanova je supruga Helena Bojko (*Boico*), razvidno je iz njezinih oporučnih spisa, nastavila uspješnu poduzetničku aktivnost pokojnoga supruga. Novčani kapital kojime raspolaže velik je, a njegova ukupna

<sup>12</sup> Padovanska pokrajina područje je u kojemu se bilježi najveća koncentracija zemljoposjeda iseljenika sa istočnog Jadrana. Prednjače naselja Ponte di Brenta i Piove di Sacco, a od ostalih se lokaliteta spominju mjesta Arzergrande, Monselice, Montagnada, Piombino Dese i Solesin. Usporedi: L. Čoralić, Hrvati na mletačkoj terrafermi (15-16. st), *Zbornik Mirjane Gross (u povodu 75. rođendana)*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1999, str. 68.

<sup>13</sup> ASV, NT, b. 44, br. 423, 2. IX 1532; NT, b. 44, br. 419, 15. III 1552.

<sup>14</sup> O imućnosti Damjana Lova svjedoči i podatak da je miraz njegove žene iznosio znatnih 500 dukata (ASV, NT, b. 209, br. 153, 1. V 1556).

<sup>15</sup> ASV, NT, b. 879, br. 311, 28. IV 1505; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514; NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 968, br. 442, 15. VIII 1519.



vrijednost iznosi (prema podacima iskazanima podijeljivanjem legata) preko tisuću dukata. Zemljišni posjed u Ponte di Brenta i dalje je zadržala u svojem vlasništvu, upravljajući njime i ubirući prihode koji zasigurno nisu bili mali. U Mlecima posjeduje pokretnu imovinu, dijelom nasljeđenu tijekom dugogodišnjeg zajedničkog života sa suprugom Stjepanom, a dijelom stečenu vlastitim ulaganjem. Na jednom od najfrekventnijih mjesta mletačkog trgovačkog života, u četvrti zvanoj Beccaria, kupila je pravo na držanje prodajnog mjesta (*bancha*), prihode kojega jednim dijelom namijenjuje samostanu S. Lorenzo. Poslovanje je proširila i na trgovačke poslove sa Flandrijom, koje su u njeno ime obavljali trgovac (*bazarioto*) i pomorac (*navigante*) Aleksije iz Paštovića i Helenin rođak Luka, također podrijetlom s područja nekadašnje paštrovske općine.<sup>16</sup> Na krajnjem zapadnom rubu Mletaka (Dorsoduro) obitavao je kotorski trgovac voćem Damjan Mihovilov. On je posjedovao kuću na otoku Giudecca (smještenom nasuprot toga predjela), dočim je u župi svojega obitavanja i djelovanja bio vlasnikom *bottega di frutaria*, koju je oporučno namijenio svom nećaku i pomoćniku u trgovini Bernardu.<sup>17</sup>

#### *Obiteljske i prijateljske veze bokeljskih i paštrovskih trgovaca*

Osnovne krugove svakodnevnog života bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima, poglavito onih koji su ondje bili trajno nastanjeni – činile su njihove obitelji, rodbina, prijatelji i poznanici. Raščlamba oporučnih podataka, kao glavnog vrela za odgovor na ovo istraživačko pitanje, zorno pokazuje kako se većina trgovaca nalazila u braku (razlog tome je i pisanje oporuka u zrelijoj ili starijoj životnoj dobi). Podaci o podrijetlu njihovih supruga najčešće su vrlo oskudni te ga najčešće nije moguće podrobnije utvrditi. Ipak, na osnovu podataka o imenima (slavenskim) supruga bokeljskih i paštrovskih trgovaca, saznajemo da je također riječ o iseljenicama sa istočne obale Jadrana, najvjerojatnije sa područja Boke, Paštovića ili njihove bliže okolice. Tako je, primjerice, trgovac Rade Paštović u svom prvom braku bio oženjen za slavensku iseljenicu Stanu (oporuka iz 1532. godine), dočim se u drugoj oporuci, pisanoj trideset godina kasnije, kao njegova druga supruga bilježi Janka.<sup>18</sup> Kotorskoga je podrijetla Helena Bojko, supruga poduzetnog trgovca Tartara<sup>19</sup>, a nedvojbene je istočnojadranska obala zavičaj iz kojega je potekla Rada, supruga Dominika Jakovljevog, trgovca voćem iz Herceg-Novog.<sup>20</sup>

<sup>16</sup> ASV, NT, b. 391, br. 280, 2. V 1525; NT, b. 190, br. 225, 7. III 1530; NT, b. 1084, br. 196, 14. IX 1534.

<sup>17</sup> ASV, NT, b. 1224, br. 48, 27. IX 1551.

<sup>18</sup> ASV, NT, b. 44, br. 423, 2. IX 1532; NT, b. 44, br. 419, 15. III 1552.

<sup>19</sup> ASV, NT, b. 1084, br. 196, 14. IX 1534.

<sup>20</sup> ASV, NT, b. 100, br. 54, 24. IV 1564.

Legati bokeljskih i paštrovskih trgovaca upućeni najbližim članovima obitelji ne pokazuju veća odstupanja u odnosu na istovrsne pokazatelje izražene prigodom izricanja posljednje volje drugih pripadnika iseljeničke zajednice. Supruge (često uz odredbu obdržavanja udovištva) i djeca (poglavito sinovi) najčešći su izvršitelji posljednjih oporučiteljevih odredbi te ujedno i glavni nasljednici njihovih sveukupnih dobara. Dodatnim oporučnim odredbama suprugama se jamči iznos njihova miraza, dok se neudatim kćerima unaprijed određuju novčane svote ili predmeti koje će one kao miraz ponijeti u svoj brak. Članovima obitelji namijenjuju se određene novčane svote, pojedini predmeti iz oporučiteljeve pokretne imovine, ali i nekretnine (kuće, posjedi) stečene višegodišnjim ulaganjem kapitala u stabilan posjed u Mlecima ili diljem terraferme. U pravilu je riječ o većim novčanim svotama te brojnijim i vrijednijim predmetima, što je dodatan dokaz da ovu skupinu oporučitelja možemo držati gospodarski imućnijim dijelom brojčano snažne i društvenim statusom ugledne zajednice istočnojadranskih iseljenika.<sup>21</sup>

Čest spomen sunarodnjaka u oporukama bokeljskih i paštrovskih trgovaca svjedoči o njihovoj trajnoj prožetosti s životom iseljene zajednice. Iseljenici iz raznih krajeva i gradova duž istočne obale Jadrana susreću se u njihovim oporukama kao izvršitelji, svjedoci prilikom sastavljanja i ovjere oporuka, obdarenici dijelom oporučiteljeve imovine te kao poslovni sudrugovi od kojih se vrše određena potraživanja ili naplate. Niz konkretnih primjera to zorno potvrđuje. Spomen sunarodnjaka zabilježen je i prigodom imenovanja izvršitelja oporučiteljeve posljednje volje. Tako je, primjerice, Nikola sa poluotoka Luštica izvršitelj oporuke pomorsko-trgovačkog poduzetnika Rade iz Paštovića, a istu obvezu u oporuci Nikole Buće preuzima Pavao Šibenčanin, dominikanac u uglednom mletačkom samostanu SS. Giovanni e Paolo.<sup>22</sup> U jednoj od oporuka Helene Bojko izvršitelj je (uz nekoliko Mlečana) paštrovski iseljenik Aleksije, dok se u spisu posljednje volje kotorskog trgovca suknom Alegreta kao *commissarii* bilježe njegovi nećaci – Ivan s područja Neretve (*de Narenta*) i Marija iz Dubrovnika.<sup>23</sup> U jednom primjeru bilježimo dalmatinskog svećenika kao svjedoka pri sastavljanju oporuke.

<sup>21</sup> O imućnom statusu većine trgovaca svjedoče potanko opisani legati u njihovim oporukama. Tako, primjerice, Stjepan Tartaro svoj posjed u Padovanskoj nizini ostavlja supruzi Heleni i nećaku Ivici (ASV, NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514). Glavna nasljednica sveukupne imovine trgovca Mihovila iz Kotora je njegova supruga Katarina, kojoj se ujedno mora isplatiti i 300 dukata njezina miraza (NT, b. 272, br. 778, 22. IV 1511), a u oporuci Rade Paštovića novčanim se svotama i pokretnom imovinom (odjeća, ukrasi, posude) obdaruju njegovi brojni rođaci: nećakinje Katarina (25 dukata) i Milica (50 dukata), nećaci Ivan i Tomica (po 50 dukata), zet Luka (50 dukata) i dr. (NT, b. 44, br. 419, 15. III 1552). Oporučnom odredbom Gracioze, kćeri spomenutoga trgovca Damjana Lova, sva se njezina imovina ostavlja majci Lukreciji (NT, b. 209, br. 247, 21. XII 1554).

<sup>22</sup> ASV, NT, b. 44, br. 419, 15. III 1552; NT, b. 413, br. 355, 13. IV 1557.

<sup>23</sup> ASV, NT, b. 1084, br. 196, 14. IX 1534; NT, b. 734, br. 41, 16. V 1495.

Riječ je o oporučnom spisu Isabete, supruge kotorskoga trgovca Ivana, a kao svjedok je potpisan Jerolim iz Šibenika, svećenik u crkvi S. Severo u predjelu Castello.<sup>24</sup> Prijatelji i poznanici iz raznih dijelova istočnojadranske obale obdareni su dijelom legata bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima. Tako, primjerice, Rade Paštrović u oporuci iz 1532. godine ostavlja Poloniji iz Budve dvadeset dukata *per suo maridar come monachar*, a Nikola Buća izvršitelja svoje oporuke, šibenskog dominikanca Pavla, obdaruje skromnom svotom od jednog dukata.<sup>25</sup> U oporuci Helene Bojko nekoliko se puta bilježi Aleksije Paštrović, a u primjeru oporuke napisane 1530. godine obdaruje se svotom u iznosu od deset dukata.<sup>26</sup> U domovima imućnijih trgovaca zabilježena je i njihova kućna posluga, vrlo često zavičajem sa istočne jadranske obale. Uglavnom je riječ o ženama, a prema oporučnim navodima redovito im se ostavlja manja novčana svota.<sup>27</sup>

Bokeljski i paštrovski trgovci u Mlecima ponekad su zabilježeni i u oporukama koje su pisali drugi pripadnici iseljeničke zajednice (kao izvršitelji njihovih oporučnih odredbi). Tako je, primjerice, *bazariotus* Luka iz Paštrovića, stanovnik predjela Castello (župa S. Antonin), jedan od izvršitelja oporuke svojega sunarodnjaka Damjana Alegretovog iz Paštrovića, paruna broda i privremenog stanovnika Šibenika.<sup>28</sup> Trgovac Petar Pavlov iz Kotora (žitelj Castella, pored dominikanske bazilike) osoba je najvećega povjerenja Rade Lješevića (*Lesevich*) iz Kotora, a istu funkciju obavlja i trgovac suknom Gašpar Ivanov iz Kotora, *commissario* u oporučnom spisu kotorskoga iseljenika Stjepana Milevića.<sup>29</sup>

Sveukupno ocijenjujući podatke o vezama bokeljskih i paštrovskih trgovaca s pripadnicima iseljeničke zajednice zavičajem sa šireg područja istočnojadranske obale možemo primjetiti kako je riječ o kontinuiranim i intenzivnim oblicima komunikacije. Bokelji i Paštrovčani su, o tome pretходna vrela nedvojbeno svjedoče, predstavljali sastavni dio brojčano snažne i u Mlecima prepoznatljive iseljeničke zajednice "Skjavuna", unutar nje su ostvarivali najveći dio svojih poslovnih i prijateljskih veza, a svojom su go-

<sup>24</sup> ASV, NT, b. 1084, br. 193, 26. VII 1556.

<sup>25</sup> ASV, NT, b. 44, br. 423, 2. IX 1532; NT, b. 413, br. 355, 13. IV 1557.

<sup>26</sup> ASV, NT, b. 190, br. 225, 7. III 1530.

<sup>27</sup> U svojoj oporuci iz 1514. godine Stjepan Tartaro spominje čak tri osobe koje su u njegovoj kući imale status kućne posluge. Služavki (*massara*) Luciji ostavlja pet dukata (uz pripadajuću plaću), *servi* Benedikti pedeset dukata i jedan krevet, a doilji Mariji iz Šibenika dariva četiri dukata (ASV, NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514). Služavku po imenu Katarina (iz Šibenika) bilježi i oporučni spis Tartarove supruge Helene, a dariva joj se pet dukata (NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513). Slavenskoga je podrijetla zasigurno i Rada, služavka u domu kotorskoga trgovca Ivana. Njoj se oporučnim legatom Ivanove supruge Isabete poklanja deset dukata (NT, b. 1084, br. 193, 26. VII 1556).

<sup>28</sup> ASV, NT, b. 1984, br. 208, 24. II 1505.

<sup>29</sup> ASV, NT, b. 655, br. 561, 19. VIII 1557; NT, b. 578, br. 325, 20. VIII 1542.

spodarskom snagom pridonosili njezinu ugledu u kontekstu ostalih useljeničkih skupina u gradu na lagunama.

*Vjerski život. Odnosi s mletačkim crkvama i duhovnim osobama*

Trgovci iz Boke i Paštrovića u Mlecima su svojim vjerskim životom, kao i odnosom spram tamošnjih crkvenih ustanova i duhovnih osoba, u cijelosti slijedili običaje svih onovremenih žitelja grada na lagunama. Podaci o tome sadržani su u dijelu njihovih oporuka koji govore o odabiru posljednjeg počivališta, vrstama i broju misa zadušnica, svećenicima koji obavljaju službu Božju pri posljednjem ispraćaju, zavjetima hodočašća te darivanju crkvenih ustanova i duhovnih osoba. Podaci o odabiru mjesta pokopa u grobnicama mletačkih crkava sadržani su poglavito u oporukama onih trgovaca koji su bili trajno (ili dugi niz godina) nastanjeni u Mlecima. Sukladno predjelu njihova prebivanja (Castello), grobnice u tamošnjim župama najčešće su mjesto koje bokeljski i paštrovski oporučitelji odabiru za svoje posljednje počivalište. Prednjače grobnice u uglednim mletačkim franjevačkim (S. Francesco della Vigna) i dominikanskim (SS. Giovanni e Paolo) bazilikama, a u primjeru pravoslavnih iseljenika redovito je to crkva S. Biagio.<sup>30</sup> Kada je riječ o grobnicama u drugim dijelovima Mletaka, nešto se učestalije kao mjesto pokopa bokeljskih i paštrovskih trgovaca bilježe crkve u predjelu Dorsoduro, području unutar kojega su (u tamošnjim župama) i obitali dotični oporučitelji. Također, u potonjim je primjerima redovito zabilježeno pobliže mjesto ukupa – grobnica bratovštine kojoj su oporučitelji pripadali.<sup>31</sup>

Crkve odabrane za sahranu oporučitelja najčešće su i mjesto održavanja misa zadušnica u spomen na pokojnika i njegove pretke, pri čemu se katkada izrijekom određuje novčana svota koja će se dotičnoj crkvenoj ustanovi darovati za pogrebne troškove (poglavito za podizanje grobnice - *pro sepultura*) i služenje misa. Primjerice, trgovac Rade Paštrović određuje da se neposredno prije njegova pokopa održi pedeset zadušnica u crkvi S. Biagio; neodređeni broj misa u crkvi S. Severo bilježi oporučni spis Nikole Buća,

<sup>30</sup> Franjevačku crkvu odabire za svoje posljednje počivalište Damjan Lovo iz Kotora, napominjući da su ondje sahranjeni i posmrtni ostatci njegove djece (ASV, NT, b. 209, br. 153, 1. V 1556), a bazilika SS. Giovanni e Paolo pola je stoljeća toga bila prije mjesto pokopa obitelji drugog kotorskog trgovca po imenu Damjan (NT, b. 958, br. 258, 18. V 1508). Trgovac Rade Paštrović u obje svoje oporuke određuje da se njegovi zemni ostatci pokopaju u grobnicama pravoslavnih vjernika u crkvi S. Biagio (NT, b. 44, br. 423, 2. IX 1532; b. 44, br. 419, 15. III 1552).

<sup>31</sup> Damianus condam Michael de Cataro frutariol de S. Nicolò: ... sepolto in arche della Scuola della Madonna de S. Nicolò della qual son fratello (ASV, NT, b. 1224, br. 48, 27. IX 1551); Domenico de Castel Nuovo frutariol de S. Baseglio: ... sepolto a S. Sebastian con la Scuola nell'qual son ingresso quel anno (NT, b. 100, br. 54, 24. IV 1564).

dočim se u oporukama Damjana Lovo i njegove kćeri Gracioze izrijekom određuju novčani iznosi za mise koje se imaju održati u crkvi S. Francesco della Vigna.<sup>32</sup>

Odredbe koje se odnose na darivanje vjerskih ustanova u Mlecima također bitnije ne odudaraju od uobičajenih želja većine onodobnih prekojadranskih iseljenika. Najčešće se stoga obdaruju crkve, samostani i hospitali smješteni u neposrednoj blizini prebivanja oporučitelja (Castello, Dorsoduro), ali se ponekad darivaju i crkvene ustanove smještene na mletačkom otočju ili u nekom drugom gradu na mletačkom državnom teritoriju. Neki od ovih legata upućeni su uz obvezu služenja misa zadušnica u spomen na oporučitelja, a katkada se navodi namjena darovanog novca (za gradnju i uređenje crkve – *pro fabrica*). Primjerice, Rade Paštrović dominikanskim redovnicima poklanja pola svoje kuće u Mlecima (smještene u blizini dominikanskoga samostana), a uz uvjet da se ondje redovito drži jedna *mansionaria* u spomen na pokojnoga oporučitelja.<sup>33</sup> Crkvi S. Basegio u predjelu Dorsoduro ostavlja (bez navođenja posebnih obveza) pedeset škuda novljanski trgovac voćem Dominik (isti poklanja i po pola dukata mletačkim ubožiteljima)<sup>34</sup>, a Vicka, kći kotorskoga trgovca suknom Aleksandra, dariva crkvene ustanove izvan Mletaka: crkvi S. Eufemia na Giudecci poklanja tkaninu za izradbu prekrivača Gospina kipa na tamošnjem oltaru S. Sebastiano, a glasovitim svetištu S. Antonio u Padovi ostavlja jedan svijećnjak.<sup>35</sup>

U sklopu spominjanja i obdarivanja mletačkih vjerskih ustanova važno mjesto pripada i tamošnjim duhovnim osobama. Svećenici mletačkih župnih crkava i redovnici tamošnjih samostana spominju se u oporučnim odredbama bokeljskih i paštrovskih trgovaca kao izvršitelji posljednje oporučiteljeve želje, svjedoci pri ovjeri oporučnog spisa te kao obdarenici dijelom njihove imovine. Prednjače duhovne osobe koje svoju svećeničku službu obnašaju u crkvama Castella, a vrijedno je spomenuti da se među njima katkada bilježe i svećenici podrijetlom sa istočne obale Jadrana (koji su nerijetko članovi oporučiteljeve rodbine), privremeno ili trajno nastanjeni u gradu na lagunama. Njima se, u znak višegodišnjeg prijateljstva i odanosti te kao nadoknada za vršenje službe Božje u spomen na pokojnika, dariva dio oporučiteljeve imovine.<sup>36</sup>

<sup>32</sup> ASV, NT, b. 44, br. 419, 15. III 1552; NT, b. 413, br. 355, 13. IV 1557; NT, b. 209, br. 153, 1. V 1556; NT, b. 209, br. 247, 21. XII 1554.

<sup>33</sup> ASV, NT, b. 44, br. 423, 2. IX 1532.

<sup>34</sup> ASV, NT, b. 100, br. 54, 24. IV 1564.

<sup>35</sup> ASV, NT, b. 44, br. 387, 27. III 1535.

<sup>36</sup> Primjerice, u oporukama Nikole Buće i Isabete, supruge Kotoranina Ivana, kao izvršitelji i svjedoci pri pisanju oporuke zabilježeni su šibenski svećenici i redovnici. Bućina sestra Barbara i nećakinja Brigita redovnice su u samostanu S. Lorenzo te im se ostavlja po pet dukata. (ASV, NT, b. 413, br. 355, 13. IV 1557; NT, b. 1084, br. 193, 26. VII 1556).

Bokeljski i paštrovski trgovci nastanjeni u Mlecima bili su, razvidno je, intenzivno povezani sa tamošnjim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama. Primjer koji to možda najizravnije potvrđuje te poradi toga zavrijeđuje i dodatnu istraživačku pozornost odnosi se na supružnike Stjepana Tartara i Helenu Bojko.<sup>37</sup> Nekoliko njihovih oporuka i kodicila prava su riznica posvjedočenja o vjerskom životu i duhovnosti iseljenika koji su zavičajem sa istočne obale Jadrana, ali i njihovoj punoj integraciji u novu sredinu. Posebno podroban dio oporučnih spisa Stjepana Tartara odnosi se na njegove veze s crkvenim ustanovama i duhovnim osobama u Mlecima. Prvi takav izrijekom iskazan podatak sadržan je u dijelu oporuke u kojem se određuje posljednje počivalište. U oporuci iz 1505. godine, najranijoj koju posjedujemo, Tartaro za mjesto svoga počivališta odabire grobnicu najpoznatije mletačke dominikanske bazilike SS. Giovanni e Paolo.<sup>38</sup> U sljedećem spisu, datiranom 1513. godine, određuje da njegovo tijelo počiva u crkvi *S. Severo davanti altare S. Maria dove voglio sia fatta una archa in terra per ducati 30*.<sup>39</sup> Već iduće godine bokeljski oporučitelj mijenja prvotnu odluku te, ostavljajući za troškove grobnice pedeset dukata, iskazuje želju za sahranom u crkvi S. Lorenzo odnosno u njoj pridruženoj kapelici S. Sebastiano.<sup>40</sup> Naposljetku, posljednjom odredbom iz 1519. godine već se izrijekom spominje grobnica koju je Tartaro dao podići u prije spomenutoj crkvi S. Severo (*in archa S. Marie Maioris qua archa iam cepi*) te se ova crkva, smještena u župi njegova stanovanja, konačno određuje kao mjesto sahrane. U istoj se crkvi, sve do njenog rušenja u XIX stoljeću, nalazila grobnica koja je podsjećala na ostvareni oporučni legat Stjepana Tartara. Zahvaljujući mletačkom istraživaču Antoniju Cicogni, koji je neposredno pred rušenje ove crkve obavio istraživanja tamošnjih nadgrobnih spomenika i prepisao njihov sadržaj, danas nam je poznat nadgrobnii natpis na obiteljskoj grobnici Tartaro:<sup>41</sup>

**STEPHANI TARTARI CADAVER HIC IACET QVI HOC SIBI  
VIVENS DEDICAVERAT OPVS CONSORTIQ[ue]. NEPOTI AC HA-  
EREDIBVS SVIS ANIMAMQ[ue]. DEO HVC REDDITVRIS OSSA.  
OBIIT / IIII NONAS / SEPTEMB / M.D.XIX**

*(Ovdje leže posmrtni ostaci Stjepana Tartara koji je ovo djelo još za života posvetio sebi, supruzi, nećaku i svojim baštinicima, koji će ovdje Bogu ostaviti kosti. Umro je 2. rujna 1519).*<sup>42</sup>

<sup>37</sup> Podrobnije usporedi: L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 241-245.

<sup>38</sup> ASV, NT, b. 879, br. 311, 28. IV 1505.

<sup>39</sup> ASV, NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513.

<sup>40</sup> *Voglio etiam et ordino chel corpo mio sia sepulto in la giexia de le reverende monache de S. Lorenzo de Venezia overo nella sua giesiola de S. Sebastian in una sepultura per il qual archa et sepultura li lasso et ordeno ducati 50* (ASV, NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514).

<sup>41</sup> A. Cicogna, *Delle iscrizioni veneziane*, sv. III, Bologna, 1983. (pretpisak izdanja iz 1830), str. 101.

<sup>42</sup> Lovorka Čoralić – Boris Nikšić, "In memoriam aeternam": nadgrobnii spomenici Hrvata u



Uz određivanje posljednjega počivališta, oporuke Stjepana Tartara sadrže i kraće napomene o pogrebnim običajima. Prigodom posljednjeg ispraćaja sudjelovat će, prema želji oporučitelja, dvadeset dječaka iz sirotišta kojima će se podijeliti (*pro elemosina*) dvadeset solida. U crkvi S. Severo održat će se i mise zadušnice u spomen na pokojnika, a držat će ih Tartarov sunarodnjak – *prete Nicolò di Cataro*.<sup>43</sup> Kao i brojni drugi katolički žitelji grada na lagunama, ali i šireg europskog prostora, Tartaro oporučno određuje da se za spas njegove duše hodočasti u neko od glasovitih hodočasničkih stjecišta. Stoga je jedna *bona persona* obvezna, uz uobičajenu nadoknadu, posjetiti Rim i Asiz, kao i glasovito marijansko središte u Loretu, za čiju crkvu (*alla fabrica*) daruje četiri dukata.<sup>44</sup>

Cijeli je niz crkvenih ustanova – crkava i samostana, bratovština i hospitala – spomenutih i obdarivanih u Tartarovim oporukama. Kaptolu crkve S. Severo, odabranoj za mjesto sahrane, ostavlja četiri dukata za sudjelovanje u njegovom posljednjem ispraćaju. Istoj crkvi za njezine potrebe ostavlja i dodatnih trideset dukata, dočim tamošnjem oltaru Blažene Djevice Marije dariva četiri dukata.<sup>45</sup> Niz se drugih crkava spominje u preostalim Tartarovim oporukama. U oporuci iz 1505. godine, najkraćoj sadržajem, daruje crkvu i samostan S. Lorenzo sa devedeset dukata, dočim samostanu S. Maria delle Grazie, smještenom na istoimenom otočiću u mletačkoj laguni, daruje deset dukata.<sup>46</sup> Crkva S. Lorenzo spominje se i obdaruje i u oporukama iz 1513. i 1519. godine, a redovito je riječ o iznimno velikim novčanim svotama (300 dukata koji će se podijeliti tijekom iduće tri godine). U dvije oporuke (1513. i 1514. godine) Tartaro obdaruje oltar Svetog Križa u franjevačkoj crkvi (vjerojatno u crkvi S. Francesco della Vigna u predjelu Castello).<sup>47</sup> Manjim novčanim iznosom (dva dukata) obdaruje se i poznata crkva SS. Cosma e Damiano na otoku Giudecca, dočim se za gradnju (*pro fabrica*) crkve S. Fantino u predjelu S. Marco oporučno ostavlja četiri dukata.<sup>48</sup>

Članstvo i obdarivanje brojnih mletačkih bratovština idući je, vrelima zorno potvrđen dokaz imućnosti i društvenog ugleda Stjepana Tartara. Bratovštini S. Marco, stoljećima jednoj od vodećih bratimskih udruga Mlečana,

---

Mlecima, *Kolo. Časopis Matice hrvatske*, god. X, br. 1, Zagreb 2000, str. 22-23; L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 242.

<sup>43</sup> ASV, NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514.

<sup>44</sup> ASV, NT, b. 879, br. 311, 28. IV 1505; NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514. Usporedi i: L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 242-243.

<sup>45</sup> ASV, NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514.

<sup>46</sup> ASV, NT, b. 879, br. 311, 28. IV 1505.

<sup>47</sup> ASV, NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514. Usporedi i: L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 243.

<sup>48</sup> Lasso SS. Cosme i Damiani alla Zudeca ducati 2 (ASV, NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513); Item lasso alla fabrica della giesia de S. Fantin ducati 4 (NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514).

čiji su članovi ponajprije bili mletački patriciji i osobe znatnijih imovnih mogućnosti, ostavlja novčane legate (u više oporuka iznosi variraju od deset do četrdeset dukata) i velike voštanice (*dopiere*) koje će gorjeti u spomen na oporučitelja.<sup>49</sup> Voštanice i manje novčane svote (između jednog i pet dukata) Tartaro namijenjuje i bratovštini Blažene Djevice Marije u crkvi S. Maria Formosa u Castellu, dočim drugoj tamošnjoj bratovštini – udruzi topnika (*bombardieri*) pod zaštitništvom Sv. Barbare, dariva jedan dukat i dvije voštanice.<sup>50</sup> Marijanska je i bratovština u nevelikoj crkvi S. Lio u Castellu, a obdarena je u Tartarovoj oporuci voštanicama i manjim svotama (od jedan do pet dukata).<sup>51</sup> Naposljetku, bratovštini S. Marina u istoimenoj crkvi oporučitelj dariva skroman iznos od jednog dukata, dočim uglednoj bratovštini S. Maria della Misericordia ostavlja deset dukata.<sup>52</sup>

Ubožišta (hospitoli) - utočišta ostarjelih, siromašnih, fizički nemoćnih i osamljenih - karitativna su ustanova koja se osniva i djeluje pod patronatom najviše mletačke vlasti, crkvenih i samostanskih ustanova, bratovština te mletačkih plemićkih obitelji. Njihovo darivanje uobičajen je čin, redovit u većini onovremenih oporučnih spisa. Stoga i Stjepan Tartaro, po uzoru na najveći dio svojih sugrađana, spominje i manjim iznosima obdaruje vodeće mletačke hospitale Madonna della Pietà i S. Lazzaro. U istu skupinu legata ubraja se i darivanje “Kristovih siromaha”, kojima Tartaro ostavlja četiri dukata.<sup>53</sup>

Odabir mjesta pokopa Helene Bojko u velikoj mjeri nalikuje oporučnim željama njezinog pokojnog supruga. U svojoj prvoj oporuci iz 1525. godine Helena izražava želju za pokopom u crkvi *S. Severo in archa del condam Stefano mio marido*.<sup>54</sup> Godine 1530. ta je želja promijenjena iskazivanjem odredbe o mjestu pokopa u crkvi S. Lorenzo<sup>55</sup>, da bi u posljednjoj poznatoj Heleninoj oporuci, datiranoj u 1534. godinu, odredba o mjestu sahrane bila identična onoj iz 1525. godine.<sup>56</sup> Prilikom sahrane Helena izražava

<sup>49</sup> Lasso Scuola S. Marci in qual sum 10 ducati e 30 dopiera lire 2,5 l'uno per sepoltura (ASV, NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513); Item lasso a la Scuola de missier S. Marco per accompagnar mi ducati 40 et dopieri 30 de lire 2,5 l'uno (NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514).

<sup>50</sup> ASV, NT, b. 879, br. 311, 28. IV 1505; NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514. Usporedi i: L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 243-244.

<sup>51</sup> ASV, NT, b. 879, br. 311, 28. IV 1505; NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514. Usporedi i: L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 244.

<sup>52</sup> ASV, NT, b. 879, br. 311, 28. IV 1505; NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 968, br. 442, 15. VIII 1519.

<sup>53</sup> NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 968, br. 442, 15. VIII 1519. Usporedi i: L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 244-245.

<sup>54</sup> ASV, NT, b. 391, br. 280, 2. V 1525.

<sup>55</sup> ASV, NT, b. 190, br. 225, 7. III 1530.

<sup>56</sup> Il corpo veramente mio voio esse sepulto in S. Severo in l'archa mia dove è sepulto il corpo del mio marido (ASV, NT, b. 1084, br. 196, 14. IX 1534).

želju za odijevanjem u habit redovnica S. Maria dei Servi te za pratnju pripadnica istoga reda namijenjuje četiri solida po svakoj pratiteljici – članici Reda servita.<sup>57</sup> U sklop odredbi o posljednjem ispraćaju uključene su i Helene odredbe o održavanju misa zadušnica za spas njezine duše, kao i želje da prigodom njezine sahrane nazoči lokalno svećenstvo te da se, kako običaj nalaže, upale svijeće u spomen na pokojnicu na oltaru Blažene Djevice Marije u crkvi S. Severo.<sup>58</sup>

Iako ne u tolikom broju kao u oporuci Stjepana Tartara, oporučni spisi Helene Bojko također bilježe nekoliko sadržajem zapaženih legata mletačkim crkvenim ustanovama. Crkvi S. Severo, posljednjem počivalištu obitelji Tartaro, dariva (prema oporuci iz 1525. godine) pet dukata i osam voštanica, dočim redovnicama trećega reda (Madonna dei Servi) ostavlja po jedan dukat “za spas svoje duše”.<sup>59</sup> Podrobnije su i sadržajem bogatije odredbe koje se odnose na ženski benediktinski samostan S. Lorenzo, u čijim je kućama obitelj Tartaro i obitavala te s kojima su za života bili povezani brojnim vezama. Spominjući kako je prodajno mjesto na skupoj, trgovački atraktivnoj i zasigurno višestruko isplativoj lokalaciji *alla Becaria* kupljeno dijelom i za samostan S. Lorenzo, Helena određuje da se trećina prihoda redovito isplaćuje rečenom samostanu kojemu će, nakon četrdeset godina, prodajno mjesto pripasti u cijelosti. Obveza samostana i redovnica prema oporučiteljici je da redovito, svakoga Božića, u spomen na pokojnicu, njezinog supruga i ostale pretke, zapale veliku svijetiljku (*cesendelo*) na svom glavnom oltaru.<sup>60</sup> Naposljetku, kada je riječ o uobičajenom obdarivanju mletačkih nabožnih ustanova, uz hospital Madonna della Pietà, spomenut i u Stjepanovoj opo-

<sup>57</sup> Item voio esser corpo mio vestito del habito della Madre di Servi et accompagnato delle sorelle del detto ordine con elemosina soldi 4 per cadauna (ASV, NT, b. 1084, br. 196, 14. IX 1534).

<sup>58</sup> Item voglio che mi siano fatte le messe 150 per l'anima mia. Item lasso al piovane del capitolo che me accompagnava alla mia sepultura soldi 20. Item voglio che siano celebrate messe 50 piccole e una messa grande. Et lasso lire 5 pro una messa. Item lasso che sia argendado uno cesandel ad altare della Madona (ASV, NT, b. 391, br. 280, 2. V 1525); Item voio esser accompagnato il corpo mio alla sepoltura con il capitolo della mia contrada dove mi ritrovo mancher. Item voio sia scosso per li miei comissarii ducati 40 in le mie essequie, cere, messe della Madonna et S. Gregorio et altre messe come meglio parerà alli miei comissarii (NT, b. 1084, br. 196, 14. IX 1534).

<sup>59</sup> ASV, NT, b. 391, br. 280, 2. V 1525.

<sup>60</sup> Item voglio che la ditta banca la qual ho comprato a S. Marco in nome del ditto monasterio de S. Lorenzo sia sempre in qual nome et che delli fitti siano dati ducati 5 alle ditte monache de S. Lorenzo per mantener uno cesendelo in giesia de S. Severo e per adorar l'altar grande de S. Lorenzo de cere per le feste de Natal e resto sia dispensato in povere mie parente et del mio marido secondo le sue necessità per anni 40 continui et doppoi finiti anni 40 voglio che detta banca sia del detto monasterio de S. Lorenzo con quela condizione che ogni anno le ditte monache fazano un aniversario per anima mia et del mio marido e tutti li miei morti (ASV, NT, b. 190, br. 225, 7. III 1530).

ruci, Helena izrijekom spominje i obdaruje sa deset dukata hospital *degli Incurabili*, također jedno od najčešće spominjanih i darivanih ubožišta prošlojtekovnih Mletaka.<sup>61</sup>

Sveukupno promatrajući, podaci iz oporuka bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima, posebno onih izrazito snažnog imućnog statusa, pokazuju njihovu punu integritanost u tamošnji vjerski život. U njihovim se navodima spominju i legatima obdaruje cijeli niz mletačkih crkava, samostana, bratovština i ubožišta, a razvidna je i učestala komunikacija s tamošnjim duhovnim osobama (svećenicima, redovnicima). Tavki nam konkretni arhivski podaci, posebice zorni pri raščlambi oporučnih spisa Stjepana Tartara i Helene Bojko, u cjelini ukazuju na važnost bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima kao prevažnog sastavnog dijela zajednice iseljenika sa istočne obale Jadrana.

*Povezanost bokeljskih i paštrovskih trgovaca s bratovštinom  
Sv. Jurja i Tripuna*

Bokeljski i paštrovski trgovci i poduzetnici činili su – kako je već više puta kazano - uz parune i kapetane brodova najimućniji dio iseljeničke zajednice. Zahvaljujući gospodarskim mogućnostima te profesionalne i društvene skupine prekojadranskoga iseljeničtva bratovština slavenskih iseljenika Sv. Jurja i Tripuna stekla je zapaženo mjesto među sličnim drugim nacionalnim udrugama u gradu na lagunama.<sup>62</sup> Solidan gospodarski status udruge uglavnom je bio zasnovan na obilnim darovnicama koje su joj upućivali, najčešće oporučnim odredbama, njezini imućni članovi. U tom kontekstu posebno zapaženo mjesto pripada bokeljskim trgovcima u Mlecima. Tragom arhivske građe korištene u ovom istraživanju možemo donijeti nekoliko konkretnih podataka koji to zorno potvrđuju. U prvome primjeru riječ je o oporuci kotorskog trgovačkog poduzetnika Damjana Lovo. Iskazujući želju za pokopom u grobnici franjevačkog samostana u Castellu, Lovo izrijekom zahtjeva da u pratnji prigodom posljednjega ispraćaja njegova tijela sudjeluje i *mia*

<sup>61</sup> ASV, NT, b. 190, br. 225, 7. III 1530; NT, b. 1084, br. 196, 14. IX 1534. Usporedi i: L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 248-249.

<sup>62</sup> Podrobnije o povijesti bratovštine vidi: Guido Perocco, *Carpaccio nella Scuola di s. Giorgio degli Schiavoni*, Venezia 1964; Isti, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venezia 1984; *Le Scuole di Venezia* (a cura di T. Pignatti), Milano, 1981, str. 99-118; L. Čoralić, *Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, sv. 27, Zagreb 1994, 43-57; Ista, *Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika, Croatica Christiana periodica*, god. XVIII, br. 34, Zagreb 1994, str. 79-98; Ista, "Scuola della nation di Schiavoni" - hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima, *Povijesni prilozi*, god. 18, Zagreb 1999, str. 53-88.

*Scuola di San Zorzi di Schiavoni*. Damjan je vlasnik posjeda i gospodarskih zgrada u predjelu Roncha (Ronchi) kraj mjesta Piombino Dese (Padovanska provincija). Posjed će prema želji oporučitelja, nakon smrti Damjanove supruge, pripasti u trajno vlasništvo bratovštini Sv. Jurja i Tripuna koja se za uzvrat obvezala održavati spomen na darovatalja misama u crkvi S. Francesco della Vigna<sup>63</sup>. Uprava udruge je potom posjed raspardelirala na brojne manje čestice te tijekom idućih stoljeća davala u najam tamošnjim obiteljima<sup>64</sup>. Bratimska udruga iseljenika sa istočnoga Jadrana navodi se i u oporuci često spominjanog trgovca Stjepana Tartaro. On članovima svoje matične udruge ostavlja, kako bi sudjelovali u njegovom pogrebu, deset dukata i 12 voštanica od po četiri libre. Tartaro posjeduje i 144 dukata koji pripadaju bratimskoj riznici te nasljednicima određuje da nakon njegove smrti bratovštini izruče cjelokupnu svotu.<sup>65</sup> Poput supruga Stjepana, i kotorska plemkinja Helena Bojko dariva bratovštinu svotom od deset dukata, ponavljajući istu odredbu u više napisanih oporuka.<sup>66</sup> Navedeni podaci, iako se ne odnose na sve bokeljske i paštrovske trgovce (što ne znači nužno da nisu pripadali članstvu bratovštine) također je još jedno dragocjeno i istraživačke pozornosti vrijedno posvjedočenje o uključenosti i povezanosti te skupine iseljenika s bratimskom udrugom koja je u svojem brojnom članstvu okupljala mletačke žitelje zavičajem od Istre do Bara.

#### *Obitelj, posjedi i crkva: oblici povezanosti s domovinom*

Brojni iseljenici sa istočne jadranske obale u Mlecima su nalazili novu domovinu, zasnivali obitelji i ondje ostajali do kraja svoga života. Time su, obično, njihove veze s domovinom bile prekidane i svedene na povremene oblike komunikacije. U oporučnim spisima bokeljskih i paštrovskih trgovaca, kao pripadnika imućnijeg i elitnijeg dijela iseljeničtva, opaža se međutim, da njihov odlazak u novi grad nije značio trajan prekid odnosa sa zavičajem. Nekoliko oporučnih spisa, a mahom je riječ o oporučiteljima koji su tijekom ovoga rada bili već više puta spomenuti, posvjedočuje da njihove veze sa

<sup>63</sup> ASV, NT, b. 209, br. 153, 1. V 1556.

<sup>64</sup> Čestice su 1974. godine prodane zakupnicima posjeda, poglavito brojnim odvjetcima obitelji Sacchetto. Usporedi: Michele Giadrossi, I campi di Piombino Dese, *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, sv. 22, Venezia 1989, str. 9-32.

<sup>65</sup> ASV, NT, b. 742, br. 58, 18. VII 1513; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514; NT, b. 968, br. 442, 15. VIII 1519. Usporedi i: L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 245. Važno je napomenuti da je Stjepan Tartaro obnašao vodeću dužnost u upravi bratovštine – 1508. godine spominje se kao njezin predstojnik (*guardian grande*). Usporedi: G. Perocco, *Caraccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, str. 233.

<sup>66</sup> ASV, NT, b. 391, br. 280, 2. V 1525; NT, b. 190, br. 225, 7. III 1530; NT, b. 1084, br. 196, 14. IX 1534.

rodnim krajem (čak i nakon više desetljeća odsutnosti), tamošnjim članovima obitelji i crkvenim ustanovama, nikada nisu bile u potpunosti prekinute. Jedan od oporučitelja koji iskazuje najviše odredbi u svezi sa zavičajem paštrovski je trgovac Rade. U oporukama napisanim 1532. i 1552. godine Rade izrijekom spominje svoje posjede u Budvi i Paštrovićima (vinogradi). Ostavlja ih na doživotno korištenje šogorici (*cugnada*) Radoslavi, a nakon njezine smrti vinogradi trebaju pripasti poznatoj budvanskoj crkvi Sv. Marije (*Santa Maria in Punta*), a uz uvjet da se ondje redovito održavaju mise zadušnice u spomen na pokojnog oporučitelja i njegove pretke.<sup>67</sup> Spominjući, nadalje, neke od svojih rođaka koji i dalje obitavaju u njegovu zavičaju, Rade rođaku Marku Antunu Kostiću oprašta sva potraživanja i izvršiteljima svoje oporuke određuje da mu se nadoknadi plaća za poslove koje je prethodno napravio u korist oporučitelja.<sup>68</sup> Budvanska crkva Sv. Marije zabilježena je u oporučnom spisu trgovca Nikole Buće. Oporučitelj *alla giesia della Madonna de Budua* namijenjuje deset dukata, a uz uvjet da se ondje održe mise u spomen na oporučitelja. U zavičaju se, prema navodima iz oporuke, nalaze dva Nikolina brata – Toma i Tripun. Njima se ostavlja (Tomi 2/3, a Tripunu 1/3) Nikolini zemljišni posjed, kao i pokretna imovina koju posjeduje u Paštrovićima.<sup>69</sup> Oporuka bogatog trgovca Stjepana Tartara jedina je u kojoj se ne spominje obdarivanje crkvenih ustanova u rodnom kraju. Ipak, Tartarova oporuka, vrijedan je prilog poznavanju odnosa iseljenika s domovinom, tamošnjim članovima obitelji i rodbinom. Tartaro u svojoj oporuci spominje posjede u Kotoru i kotorskoj okolici (zemljišta i kuća) te ih ostavlja, zajedno sa prihodima, bratu Iliji i nećaku (čijega se imena ne sjeća), sinu njihovog pokojnog brata Nikole. Iliji napominje, da ukoliko dođe do osmanlijske provale, može doći u Mletke zajedno sa svojom obitelji, gdje će mu se za uzdržavanje (ali samo dok traje ratna opasnost) redovito davati 12 stara žita i jedan baril vina godišnje (sa posjeda u Venetu). Iliji ostavlja pedeset dukata i dio svoje odjeće, a njegovoj neudanoj kćeri podijeljuje za miraz dvadeset dukata i dva srebrna pladnja. Šogorici Stanislavi, udovici Nikole, ostavlja deset dukata, dočim Ivana Antuna, drugog Nikolinog sina koji živi na Krfu, obdaruje sa pet *marcella* uz uvjet da u oporučiteljevo ime hodočasti u Asiz.<sup>70</sup>

<sup>67</sup> Ova je odredba djelomično izmjenjena u Radovoj drugoj oporuci, kada se zemljišni posjedi u Budvi i Paštrovićima namijenjuju oporučiteljevoj drugoj supruzi Janki, a nakon njezine smrti pripadaju spomenutoj budvanskoj crkvi.

<sup>68</sup> ASV, NT, b. 44, br. 423, 2. IX 1532; NT, b. 44, br. 419, 15. III 1552.

<sup>69</sup> ASV, NT, b. 413, br. 355, 13. IV 1557.

<sup>70</sup> ASV, NT, b. 1200, br. 150, 5. XI 1514. Usporedi: L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro*, str. 238.



### *Zaključak*

Proučavanje prisutnosti i djelovanja bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima sastavni je i značajem iznimno važan dio sveukupne problematike povezanosti istočne i zapadne jadranske obale u prošlosti. Opseg i brojnost izvornih arhivskih vrela, kako iz mletačkih, tako i iz domaćih pismohrana, čine ovu problematiku iznimno zahvalnom za istraživački rad. U ovom prilogu nastojala sam, tragom odabrane građe iz Državnog arhiva u Mlecima (oporučni spisi) ukazati na neka temeljna obilježja iz života i djelovanja trgovaca iz Boke i Paštovića u Mlecima. Obradeni su poglavito oni trgovci kojima je grad na lagunama postao trajnim mjestom boravka. Na osnovi raspoložive građe ukazano je na način njihova bilježenja u mletačkim vrelima, oblike i raznovrsnost poslovanja, mjesta stanovanja i djelovanja, gospodarske mogućnosti, svakodnevni život, obitelj i prijateljske veze, odnos prema mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnima osobama, uključenost u bratovštinu Sv. Jurja i Tripuna te povezanost s domovinom. Sveukupna raščlamba zorno pokazuje da su bokeljski i paštrovski trgovci činili elitniji dio zajednice prekojadranskih iseljenika. Zahvaljujući njihovom bogatstvu, društvenom ugledu i donacijama sveukupno se iseljeničtvo sa istočne obale Jadrana, a posebno ono s područja Boke kotorske i njezine okolice, držalo posebno cijenjenim i prepoznatljivim među brojnim stranim nacionalnim zajednicama u Mlecima. Svojim darovnicama nacionalnoj bratovštini Sv. Jurja i Tripuna, ali i brojnim mletačkim crkvama i samostanima, ovi su trgovci stoljećima davali zapažene prinose mletačkoj kulturnoj baštini. Naposljetku možemo zaključiti kako je povijest prisutnosti i djelovanja trgovaca sa prostora Boke i Paštovića u Mlecima problematika koja još niti približno nije istražena i iscrpljena te svaki novi prilog poznavanju te teme predstavlja korak više u saznanjima o jednom od najučestalijih oblika komunikacije između dvije susjedne jadranske obale.

Lovorka ČORALIĆ

*TRAGOM OPORUKA BOKELJSKIH I PAŠTROVSKIH TRGOVACA U  
MLECIMA (OD KRAJA XV DO KRAJA XVI STOLJEĆA)*

*Sažetak*

Istraživanje prisutnosti i djelovanja trgovaca i poduzetnika iz Boke kotorske i Paštrovića u Mlecima iznimno je važan dio problematike proučavanja oblika povezanosti između istočne i zapadne jadranske obale u prošlosti. Brojna sačuvana arhivska vrela (posebice iz mletačkih arhiva) čine ovu problematiku vrlo zahvalnom za istraživački rad. U ovom se prilogu nastoji, tragom odabrane građe iz Državnog arhiva u Mlecima (oporučni spisi) ukazati na neka temeljna obilježja iz života i djelovanja bokeljskih i paštrovskih trgovaca u Mlecima. Obrađeni su poglavito oni trgovci kojima je grad na lagunama postao trajno mjesto boravka. Ukazano je na način njihova bilježenja u vrelima, raznovrsnost poslovanja, mjesta stanovanja i djelovanja, gospodarske mogućnosti, svakodnevni život, obitelj i prijateljske veze, odnos prema mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnima osobama, uključenost u slavensku bratovštinu Sv. Jurja i Tripuna te na njihovu povezanost s domovinom. Zaključuje se kako su trgovci sa prostora Boke i Paštrovića stoljećima predstavljali – uz kapetane i parune brodova – najelitniji dio iseljeničke zajednice zavičajem sa istočnoga Jadrana.

**Ključne riječi:** Boka kotorska, Paštrovići, Mleci, Mletačka republika, migracije, rani novi vijek, društvena povijest, crkvena povijest